

Kritická kriminologie¹

GERLINDA ŠMAUSOVÁ

Ústav pro filozofii práva a sociálních věd Sárské univerzity, Saarbrücken

Critical criminology

Abstract: This essay is intended as an introduction for Czech readers to critical criminology, which emerged in the late 1960s in the United States and Western Europe. It covers the labelling approach, symbolic interactionism, ethnomethodology and conflict theories, and primarily provides a critique of etiologic criminology, which investigates the causes of criminality. The criticism lies in that “criminality” and “criminals” do not have an ontic character, but an ascribed one. It also faults etiologic criminology for not acknowledging all the institutions responsible for producing definitions of crime. Critical criminology examines the entire feedback control system and comes to the conclusion that the criminal justice system targets clients in an extremely selective way, despite the fact that putative criminal modes of behaviour are of universal distribution. This unequal and unfair assignment of the criminality label, along with its negative consequences for “offenders”, is the main social criticism here.

Keywords: critical criminology, labelling approach, symbolic interactionism, ethnomethodology, Gerlinda Šmausová

---

¹ Studie byla původně publikována v časopise *Kriminalistika* v sekci Diskuse (Šmausová, G. (1993). Kritická kriminologie. *Kriminalistika*, 26(3), 225–235). Za možnost opětovného vydání v tomto časopise děkujeme šéfredaktořce *Kriminalistiky* Janě Divišové. V rámci redakční práce byl text studie upraven. Zaprvé byly odstraněny překlepy v textu, včetně interpunkčních znamének, a text byl stylisticky přizpůsoben formátu časopisu (některé zkratky byly rozepsány, archaické výrazy převedeny do současné podoby; naopak zvýraznění textu ztučněním jsme se rozhodli ponechat). Naformátován byl rovněž poznámkový aparát. To vyžadovalo doplnění některých chybějících údajů do seznamu použité literatury, typicky místo vydání. U některých textů (Hart, 1951; Kuhn, 1967) bylo zjištěno uvedení chybného roku vydání. U jiných textů (Duster, 1970; Chambliss & Seidman, 1971; Sacks, 1972) byl chybně uveden název kapitoly. U Gusfieldova (1967) článku bylo chybně uvedeno číslo časopisu. Současně byl upraven anglický abstrakt studie; původní abstrakty v češtině, němčině a ruštině nebyly převzaty. Klíčová slova původní text neobsahoval, byla doplněna redakcí České kriminologie.

Úvod

Pojem „kritická kriminologie“ se objevil v Evropě v polovině 70. let, kdy britští autoři Ian Taylor, Paul Walton a Jock Young vydali v návaznosti na dřívější publikaci *The new criminology* (1973) další spis, *Critical criminology* (1975). Kritická kriminologie se zabývá v první řadě kritikou kriminologie etiologické. Svůj vlastní přístup k analýze společenského jevu „kriminalita“ pak spojuje s určitou kritikou společnosti, která nejen že tuto kriminalitu podmiňuje, nýbrž ji i v pravém smyslu slova prostřednictvím svých orgánů trestněprávní kontroly (tj. orgánů činných v trestním řízení²) produkuje.

V první části této stati bych chtěla uvést některé body kritiky etiologické kriminologie. V druhé části představím teoretický základy samotné kritické kriminologie. Závěr pak ozřejmí podstatu kritiky společnosti ze strany kritické kriminologie.

Kritika etiologické kriminologie

Kriminologie si již od svého založení Cesarem Lombrosem na konci minulého století kladla otázku, jakým způsobem by bylo možné omezit kriminalitu. Měla za to, že je třeba poznat **příčiny** kriminality; proto se jí dostalo názvu kriminologie **etiologická**. Na počátku vývoje hledala kriminologie příčiny kriminality především v osobnosti pachatele. Lombroso (1876) sám byl ovlivněn Darwinovým (1859) dílem „O původu druhů“, a považoval proto kriminalitu určitých osob za výraz jejich vrozených organických nebo mozkových atavizmů. Lombroso je označován za zakladatele kriminologie, která se na rozdíl od předcházející spekulativní klasické kriminologie³ snaží uplatňovat přírodovědecké empirické metody, což jí přineslo označení kriminologie **pozitivistická**. Etiologická, pozitivistická kriminologie se rozvinula v četná odvětví. Směr založený Lombrosem se dnes nazývá biologický nebo antropologický přístup.

Další významní představitelé kriminologické teorie, jako Lombrosův žák a spolupracovník Enrico Ferri (1929) nebo německý teoretik trestního práva Franz v. Liszt (1905), již uplatňovali i přístup sociologický. Kriminalitu chápali jako součin vrozených sklonů určitých osob ke kriminalitě a vlivu jejich sociálního prostředí. I tento kombinovaný přístup „vliv přírody/vliv kultury“ (nature/nurture) vysvětluje příčiny kriminality individualisticky. K novějším směrům patří výzkumy endokrinologické, genetické, psychologické a psychoanalytické, sociálně psychologické atd. Zvláštní popularitě se těší tzv. multivariantní přístup, jehož nejznámějšími představiteli byli manželé Sheldon a Eleanor Glueckovi (1950) ze

---

² Za tuto připomínku, jakož i za připomínku č. 11 vděčím panu doc. Dr. Vladimíru Kratochvílovi.

³ Představitelé klasické kriminologie se zasloužili o „modernizaci“ trestního práva, jak s ohledem na jeho cíle, tak jeho formy a obsah. Systematizováním skutkových podstat trestního práva teprve vytvořili fólii, na které je možno posuzovat trestné činy samotné (viz např. Beccaria, 1764).

Spojených států amerických, kteří se pokusili na základě srovnání mnoha vlastností (tělesných, duševních) nebo původu prostředí atd. zjistit, které z nich jsou kriminogenní, tj. které podporují sklon ke kriminálnímu jednání. Glueckovi ještě otevřeně přiznávali, že se o příčinách kriminality v obecné rovině nedá nic říci, a že je proto třeba volit eklektický přístup. Vyslovili přesvědčení, že se příčina kriminálního jednání dá zjistit jen „případ od případu“. Tento názor dosud zastává většina německých učebnic kriminologie. Je ho ovšem třeba označit za nevědecký, protože úkolem vědy je zevšeobecňovat, a ne rozhodovat ad hoc intuitivně o různých příčinách stejných jevů.

Přes veškerou rozdílnost přístupů a teorií vychází etiologická pozitivistická kriminologie z těchto axiomů:

Objektivní nebo intersubjektivní existence norem

Předpokládá se, že se každé jednání, ať konformní, nebo deviantní, dá přiřadit k určitým normám. Ve skutečnosti v moderních společnostech mají normy problematický charakter. Jsou formulovány tak abstraktně, že se účastníci interakce musí napřed dohodnout, zda se určité jednání vůbec k nějaké normě vztahuje, k jaké normě se vztahuje a jak je třeba tuto normu chápat. Poznání a určení určité normy vyžaduje dokonce speciální, tzn. právnické vzdělání. Normy tudíž neposkytují samy o sobě jednajícím orientaci, nýbrž jsou proměnným (dohodnutým) prvkem interakce (viz Douglas, 1971, s. 17, 133). Jednající musí být předem vybaveni tzv. bazálními pravidly a vědomostmi (basic rules; background knowledge), které jim umožňují identifikovat situační vlastnosti, jež vedou k adekvátnímu výběru normy (viz Cicourel, 1973, s. 167). Jejich znalost v každodenním životě odlišuje děti od dospělých, domácí od reemigrantů a jiných přistěhovalců, nováčky od starých praktiků atd. Smysl této kritiky pojetí normy v etiologické kriminologii spočívá v tom, že kriminální jednání nelze chápat jako prosté, jednoznačné porušení trestněprávní normy. O tom, zda jednání má trestněprávní kvalitu, je třeba napřed rozhodnout. Na tomto rozhodnutí se podílí, někdy dokonce po řadu let, mnoho lidí; někteří, zvláště prokurátor a obhájce obžalovaného, s principiálně rozdílnými interpretacemi právní povahy jednání. Nakonec jsou kupříkladu mnohé útoky na cizí majetek obžaloby zproštěny, a jenom některá udělají „před soudem a světem kariéru“ jako krádež.⁴ Jev, který je do této míry závislý na subjektivních interpretacích mnoha soudců u různých soudů, lze sotva zkoumat stejně objektivně jako chemické složení vody. Možná je jenom určitá systematizace zdůvodnění rozsudků u vybraných obžalovaných; nevysvětleny ovšem zůstávají ty jakoby samozřejmé předpoklady, které o právní selekci jednání doopravdy rozhodly.

---

⁴ Například v r. 1991 činila objasněnost prostých krádeží v celé tehdejší ČSFR 22,60 % (FMV, 1992, s. 20), což zároveň neznamená, že tento podíl byl stoprocentně obžalován, a už vůbec nic to neříká o skutečném rozsahu jednání tohoto druhu.

Definice kriminality jako definice deskriptivní

Vzhledem k tomu, že vlastnost jednání jakožto jednání „kriminálního“ nevyplývá jednoduše z jednání samotného, nýbrž teprve z jeho ohodnocení, je třeba připustit, že definice kriminality obsahuje řadu hodnotových úsudků. Nemůže se tedy jednat o definici deskriptivní, jejíž podstatou je popis jevu nutnými a dostačujícími charakteristickými vlastnostmi bez hodnotících přívlastků. Definice kriminality by nebyla deskriptivní definicí ani v případě, kdyby jednoznačné, subjektivně invariantní přiřazení k trestněprávní normě bylo možné. Vycházejíc z trestního práva, je definice kriminality vždy spojena s určitými konsekvencemi pro odsouzeného. To zachází tak daleko, že se inherentní diferenciaci jednání na přestupky, přečiny a zločiny v trestním právu správním a soudním neopírá o závažnost činů, nýbrž o výši trestu; souvislost mezi závažností činu a výší trestu má pouze implicitní charakter. Skutečné deskriptivní definice nemají přímé následky pro popisovaný předmět, například kámen. Takový druh definice, která se k popisovanému objektu nechová neutrálně, nazývá britský právní filozof H. L. A. Hart (1951) definicemi **askriptivními**. Askriptivní definice obsahují nejen selektivní popis určitého jednání, ale také jeho ohodnocení, rozhodnutí o odpovědnosti za toto jednání, jakož i rozhodnutí o tom, jaké důsledky má toto jednání mít pro jednatelů – pachatele (Rubington & Weinberg, 1968).

Protože cílem askriptivních definic je ovlivnění posuzovaného objektu, v případě kriminality trestem, je výběr deskriptivních prvků nutných k charakterizování (zde trestného činu) podřízen tomuto účelu. Empirické výzkumy dokazují, že soudní rozhodování při tom nevychází z činu, nýbrž z osobnosti obžalovaného a ze standardizované představy o tom, jaká opatření jsou vůči osobám rozličných druhů přiměřená. Pokud má být tímto opatřením trest, pak se z prakticky neomezené skutečnosti vybírají prvky, které obžalobu podporují. To znamená, že se vina obžalovaného zdůvodní intersubjektivně přijatelnými argumenty, které musí obstát i při možném odvolání. K těmto prvkům, které zdůvodňují jak vinu, tak trest, patří nechuť k práci, rozvrácené manželství, asociální prostředí, etnická příslušnost obžalovaného atd. (Obžalovaní, kteří tyto vlastnosti nevykazují, mohou počítat se zproštěním obžaloby; pro jejich čin se najde jiná definice.)

Etiologická kriminologie, která zkoumá převážně populaci již pravomocně odsouzenou, se dopouští chyby. Tím, že nepřihlíží ke skutečnosti, že předmět jejího výzkumu vznikl na základě hodnotových voleb soudců. Je pak logicky nesprávné uplatňovat přírodovědeckou představu o kauzalitě na jevy, které vznikly hodnotovým výběrem, aniž by se tento výběr sám stal předmětem analýzy. Etiologická kriminologie je odsouzena k tomu, aby přebírala hodnotová kritéria praktiků – soudců, jako jsou zmíněné negativní vlastnosti obžalovaných, a místo aby je správně rozeznala a definovala jako vlastnosti, které vedly k odsouzení, považuje je za příčiny kriminality (Sack, 1974, s. 29–37).

Kriminalita jako bytostně odlišné jednání

Již z těchto úvah vyplývá, že kriminalita nemůže mít bytostný charakter, že se tedy v žádném případě nejedná o zvláštní druh chování, které by existovalo nezávisle na trestním právu. Žádná chování (Verhalten), pokud je chápeme fyzikálně jako existenci v čase a prostoru, neobsahují sama o sobě informaci o své dovolenosti, žádoucnosti nebo nežádoucnosti, respektive nedovolenosti. Jinými slovy, neobsahují sama o sobě vlastnosti dobra nebo zla. Dá se totiž snadno dokázat, že ke každému zakázanému jednání („Handeln“ jakožto chování, kterému již byl připsán určitý význam⁵), existují fyzikálně stejná nebo podobná chování posuzovaná jako neutrální nebo dovolená. O kvalitě chování rozhoduje vždy až jeho posouzení, tj. tomuto chování přiřčený význam nebo smysl (meaning, Sinn, Bedeutung). To znamená, že rozhodující jsou kritéria „třetích“ pozorovatelů, hodnotitelů nebo publika. Teprve po takovémto ohodnocení se z chování stane jednání, v našem případě kriminální.

Eriksonova (1964, s. 11) definice například říká: „Deviace není vlastností, kterou by mělo vnitřně určité chování, nýbrž je vlastností, kterou mu připisuje publikum, které toto chování přímo nebo nepřímo vnímá. Pro analýzu deviantního jednání (!) proto není rozhodující jednotlivý ‚pachatel‘, nýbrž publikum, které rozhoduje o tom, jestli má chování posoudit jako deviace nebo ne.“

Přitom toto zde blíže nedefinované publikum (třetí strana) posléze rozhoduje i o tom (podle opatření, která se jeví v daném případě jako neadekvátnější), zda má uplatnit definice trestněprávní, somatickou nebo psychiatrickou (viz Chapman, 1968).

Zde se znovu zdůrazňuje nepřesný a proměnlivý charakter jevu „kriminalita“. Jeho příčiny se tedy nedají zkoumat prostřednictvím těch, na které volba „pachatel“ padla, nýbrž prostřednictvím těch, kteří tuto volbu provádějí. Upozorňuje se na to, že jako kriminalita jsou vůbec identifikována jen ta chování, která byla odhalena, objasněna a odsouzena. Všechna ostatní chování, která by mohla představovat porušení trestněprávních norem, která ale nebyla odhalena a objasněna, se kriminalitou nestávají.

Toto odmítnutí chápání „kriminálnosti“ jako inherentní vlastnosti jednání neznámá, že by se popírala společenská závažnost určitých trestných činů. Kritika chce spíše upozornit na to, že společensky definovaný jev „kriminalita“ v sobě ani zdaleka nesoustřeďuje všechny jevy, které mají pro společnost závažné negativní důsledky. „Kriminalita“ dokonce představuje jenom jejich menší část.

Pachatelé jako bytostně odlišné osoby

Stejně tak se ovšem nejedná ani u pachatelů osoby, které by byly samy o sobě predestinovány ke kriminálnímu jednání, jak převážně předpokládá etiologická kriminologie. Velice často má její poznání formu definice v kruhu, že kriminalita je jednáním osob s kriminálními vlohami, kriminální osobnosti jsou takové, které mají

---

⁵ Toto odlišení zavedl Max Weber (1956).

sklon ke kriminalitě (Matza, 1964, s. 5). Vzhledem k tomu, že zkoumá převážně jen osoby již odsouzené, může tomuto ohodnocení snadno podlehnout. Vězeňský lékař Lombroso se kupříkladu domníval, že jenom vězni vykazují atavistické znaky, jako je například srostlé obočí a odstávající uši. Proto je považoval za kriminogenní prvky. Z dnešního hlediska se jeví pravděpodobné, že takovéto pozoruhodnosti byly rozšířeny rovnoměrně v celé populaci té spodní společenské vrstvy, ze které tito vězni pocházeli, aniž by celé této vrstvě byla kriminalita prokázána. Pozdější výzkumy skutečně ukázaly, že údajné kriminogenní vlastnosti jsou v populaci rozděleny rovnoměrně, a to i ona příslivečná anomálie chromozomů, prokázána u vrahů. Některé údajné kriminogenní vlastnosti jako fyzická zdatnost, chladnokrevnost, sobeckost apod. dokonce představují ve vyšších vrstvách společnosti předpoklad úspěchu (Sutherland, 1940).

Zjištění, že „kriminální živly“ nepředstavují žádný zvláštní lidský druh, se prohlubuje tím, když se „normální“ populaci položí otázka, zdali se kdy v životě chovala způsobem, který, kdyby byl odhalen, objasněn, stíhán a odsouzen, by mohl vést k závěru, že byl spáchán trestný čin. Tyto potenciálně trestněprávní činy označujeme jako **putativní** kriminalitu.⁶ Výzkumy o přiznaném putativním kriminálním jednání (self reported delinquency) přesvědčivě dokázaly, že se každý občan již někdy prohřešil proti trestnímu právu (např. Empey & Erickson, 1966). Rozdíl mezi kriminální a nekriminální populací pak nespočívá ani ve zvláštních kriminogenních vlastnostech, ba dokonce ani v tom, že by se první skupina dopouštěla „trestných činů“, a druhá nikoliv, nýbrž pouze v tom, že první byla odsouzena, a druhá nikoliv. Z toho, že vězeňská populace má téměř homogenní charakter, lze soudit, že její výběr neprobíhá náhodně, nýbrž na základě kritérií, o která etiologická kriminologie nejeví zájem.

Statistiky kriminality a způsob jejich používání

Přestože je známo, že statistiky obsahují jenom nepatrnou část všeho chování, které by v případě odhalení, objasnění a odsouzení bylo možno označit jako kriminální, považuje se statistika za spolehlivý indikátor stavu a vývoje kriminality. Etiologická kriminologie vychází implicitně z toho, že mezi činy pojatými do statistiky a těmi, které nebyly odhaleny a objasněny, existuje nějaký proporcionální vztah, že se po závažné kriminalitě pátrá intenzivněji než po lehké kriminalitě atd. (Sellin, 1951). Tato neodhalená a neobjasněná (putativní) kriminalita se označuje jako „černé pole“ (Dunkelfeld, dark number). Zvláště závažná je domněnka, že vyšetřené činy známých odsouzených pachatelů mají stejné příčiny jako nevyřešené činy putativních

---

⁶ Etiologická kriminologie označuje kriminalitu v černém poli jako „latentní“ kriminalitu a předpokládá přitom, že má bytostně stejné vlastnosti jako kriminalita odhalená. Toto ovšem neodpovídá skutečnosti, protože možnost utajení trestných činů má systematický charakter. Výraz „putativní“ kriminalita naproti tomu zdůrazňuje, že neodhalené činy jsou pro legálně definovaný společenský jev „kriminalita“ irelevantní (viz Rains, 1975).

neznámých pachatelů. Vzhledem k tomu, že skutkové podstaty podle trestního práva jsou často formulovány jako jednota motivu, zavinění a určitého (fyzikálního) chování, je výsledná jednoznačnost příčin kriminality u známých činů (kupř. „nechuť k práci“ u krádeží) spíše výsledkem pečlivého výběru typických „pachatelů“ v soudním řízení než důkazem toho, že příčinou krádeží je pachatelem zapříčiněná chudoba. (Zámožná osoba bude sotva posuzována jako zloděj.)

Vzhledem k tomu, že statistika obsahuje pouze činy, o kterých byly orgány trestněprávní kontroly informovány nebo které odhalily, je výkazem jejich činnosti, a nikoliv objektivním ukazatelem veškeré, tj. latentní, respektive putativní „kriminality“. John Kitsuse a Aaron Cicourel (1963, s. 132) proto rozlišují mezi produkcí putativních pachatelů trestných činů (behaviour producing process) a produkcí orgánů trestněprávní kontroly (rate producing process). Kriminální statistika je artefaktem vyprodukovaným orgány (Black, 1967, s. 734). Proto nemá smyslu kritizovat statistiky za to, že „neodrážejí“ kriminalitu spolehlivě, a domnívat se, že je možné jejich kvalitu zlepšit. Jde spíše o to, uvědomit si, na co se vlastně její údaje vztahují. S množinou putativní kriminality v černém poli nemají statistiky nic společného – a přesto na druhé straně představuje právě kriminalita v nich uvedená jedinou kriminalitu, která je opravdu společensky relevantní. Tento závěr se musí jevit paradoxní, pokud si neuvědomíme, že neoznámené a neodsouzené putativní činy skutečně nikdy nedosáhnou stejného významu ani pro společnost, ani pro jejich pachatele. Kriminalita jako synonymum pro trestný čin a její „pachatelé“ jsou výhradně legálními definicemi. Jakákoliv definice z jiné strany, byť i kriminologů, není ani společensky, ani vědecky závazná, protože nikdo kromě zákonodárců a soudců nemá oprávnění kriminalitu definovat. Jak dokazují výzkumy, přesahují neodhalené putativní trestné činy odhalenou kriminalitu více než stonásobně. Společnost, a většinou ani kriminologové, si nejsou vědomi toho, že v moderních společnostech je legalita a konformita jednání pečlivě udržovanou fikcí, která podporuje důvěru obyvatelů v „systém“ a jeho normy (Luhmann, 1973, s. 35, 50, 76). Významný německý sociolog Heinrich Popitz (1968) hovoří o preventivním významu „neinformovanosti“ (praeventive Wirkung des Nichtwissens). Snažit se odhalit více trestných činů by bylo pro soudržnost společnosti spíše škodlivé. Při vědeckém výzkumu příčin kriminality je však třeba si klást otázku, jaký výběr oficiální statistický soubor „kriminalita“ představuje, a uvědomit si, že tento soubor nemohl vzniknout náhodným výběrem z množiny „putativní kriminalita“.

Kritická kriminologie jako změna vědeckého paradigmatu

Některé body předchozí kritiky, kupříkladu problém černého pole, by se daly řešit z vlastních pozic etiologické kriminologie. Celkově se však týkají:

1. určení předmětu kriminologie jako vědeckého oboru a předmětu kriminologického výzkumu;
2. způsobu důkazu platnosti teorií uznaných v kriminologii;

3. stanovení empirického výzkumu, který by platnost teorií ověřil.

Shoda vědců v těchto bodech tvoří podle Kuhna (1967, s. 29, 47) vědecké paradigma. Smyslem paradigmatu je vytvořit v komunitě vědců jednoho oboru všeobecný konsenzus o normách a pravidlech jejich vědecké praxe, které pak po určitou dobu (někdy po staletí, nyní spíše krátkodobě) slouží jako podklad určité tradice. (Typickým příkladem je odmítnutí Ptolemaiova a přijetí Koperníkova paradigmatu v astronomii.) Protože se kritika etiologické kriminologie dotýká všech součástí vědeckého paradigmatu, zavrhuje se etiologická kriminologie jako celek a pro výklad společenského jevu kriminalita se musí vytvořit paradigma nové. Kritická kriminologie se nespokojuje jenom s kritikou etiologické kriminologie, nýbrž nahrazuje ji novou, daleko obsažnější teorií. Toto nové paradigma se formuje kolem klíčového poznatku, že kriminalitu neprodukuje jenom individua označená jako pachatelé, nýbrž i orgány sociální kontroly. To znamená, že se stanovisko fiktivního pozorovatele jevu posunulo na úroveň, ze které je možno registrovat nejen chování putativních pachatelů, ale i jednání všech těch členů společnosti, hlavně orgánů trestněprávní kontroly, kteří tato chování transformují do pojmu „kriminalita“. Dosavadní etiologická kriminologie se o činnost těchto orgánů nezajímala, její úroveň byla stejná jako úroveň uvedených orgánů a její pozornost byla právě tak zaměřena jen na pachatele. Při rozšíření zorného úhlu se náhle ukáže, že orgány trestněprávní kontroly spolu se svou klientelou (tj. „kriminální populací“) ustálený komunikační okruh neboli subsystém, jehož zvláštní funkci pro společnost je třeba odhalit. Součástí této analýzy se stává především i trestní právo samotné, jehož manifestní funkce a jeho skutečné působení ve společnosti se v etiologické kriminologii dosud neodlišovaly.

Zatímco si etiologická kriminologie, která se od vzniku kritické kriminologie označuje i jako **kriminologie tradiční**, klade otázky jako: *Kdo se stává zločincem? Jak se jím stal? Za jakých podmínek se stává recidivistou? Jak může být kontrolován?*, ptá se nové paradigma: *Za jakých okolností je udělována etiketa „pachatel“? Jakým způsobem ovlivní stigmatizace jeho osobnost? Jakým způsobem na toto stigma reagují ostatní? Čí hodnotové představy ovlivňují nebo potvrdzují definice kriminálního jednání?* (Rubington & Weinberg, 1968, s. 2). Tato změna znamená, že se již nezkoumají příčiny kriminality, nýbrž příčiny, které podmiňují kriminalizaci, to znamená označení určité osoby jako pachatele v soudním přelíčení. Tomuto novému paradigmatu se dostalo mnoha označení, kupříkladu etiketní teorie – protože se soustřeďuje na přidělení nálepky „kriminalita“ (Etikettierungstheorie) (Sack, 1974), kontrolní paradigma – protože systematicky analyzuje činnost orgánů sociální kontroly (Kontrollparadigma) (Keckeisen, 1974), teorie společenské reakce – protože ona je rozhodujícím činitelem při konstrukci kriminality (Reaktionsansatz), pokud se vůbec neztotožňuje s těmi směry, ze kterých původně ve Spojených státech vyšlo: labelling approach, entometodologie, symbolický interakcionismus. Těmito směry se budeme nyní zabývat blíže.

Labelling approach (etiketní teorie)

Jak již označuje samotný název, jde touto směru hlavně o heuristický a metodologický přístup ke společenské konstrukci jevu, který se označuje jako kriminalita. (Tato redundance je úmyslná.) Etiketní teorie se nevztahuje explicitně k žádné tradici sociálních věd. Za jejího předchůdce je považován kriminolog Frank Tannenbaum (1938, s. 19), který již ve 30. letech souhrnně charakterizoval produkci pachatelů jakožto „proces, v němž se určitá osoba označuje, definuje, uvědomuje a sebeuvědomuje jako pachatel. Jedná se o proces, ve kterém se stimulují, sugerují, zdůrazňují a vyvolávají přesně ty vlastnosti, které se na pachateli kritizují. Pokud je na teorii o vztahu stimulus-reakce vůbec něco smysluplného, pak je třeba považovat veškeré zacházení s mladými delikventy za škodlivé, protože jsou jeho prostřednictvím přetvářeni v ty osobnosti (s negativními vlastnostmi), za které jsou označováni.“ Robert Merton (1957, s. 421) tento mechanismus později označil jako „samu sebe splňující předpověď“ (self fulfilling prophecy).

Na tuto tradici kriminologie, která sama sebe považovala za součást teorie trestního práva, a které bylo proto jasno, že prvním logickým i genetickým předpokladem (= příčinou) kriminality je trestní právo, navazuje až generace 60. let. Kriminologové jako Howard Becker (1960), Joseph Gusfield (1967) a Troy Duster (1970) se ve svých výzkumech zabývají jak procesy tvorby norem trestního práva, tj. procesy primární kriminalizace, tak procesy, ve kterých se trestní právo uplatňuje – což označujeme jako sekundární kriminalizaci. Někteří autoři se zabývají neméně problematickým udělováním psychiatrických etiket, při kterých slouží jako opatření namísto vězení psychiatrická léčebna (Scheff, 1964; Goffman, 1961).

Jak primární, tak sekundární kriminalizační proces představují selektivní výběr. O takovémto výběru hovoří sociologie tehdy, když elementy určitého souboru nemají stejnou šanci dostat se do vybraného souboru. Při tvorbě norem trestního práva se z prakticky neohrazeného univerza stavů, situací a chování vybere určitý počet, který je pak opatřen negativně posuzovanými vlastnostmi, o nichž se má za to, že je třeba proti nim něco učinit. Z toho se jen jejich nepatrná část zdá vhodná pro trestněprávní regulaci – a je všeobecně známo, že právě závažné škody a škodlivá jednání (kupř. stavba přehrad nebo výroba zbraní) nejsou kontrolou prostřednictvím trestního práva přípustné (Baratta, 1982). S oprávněním se hovoří o **trestněprávní imunizaci a imunitě** právě těch jednání, která společnost nejvíce ohrožují (Blankenburg, Sessar & Steffen, 1978). Když selhává zdůvodnění, které si dává trestní právo samo (kupř. o svém subsidiárním charakteru), pak je třeba najít jiné vysvětlení selekce, kterou představuje.

Přes tuto primární selekci trestní právo obsahuje skutkové podstaty, které mohou naplnit jen putativní pachatelé ve vysokých společenských pozicích. Ti jsou pak imunizováni v procesu sekundární kriminalizace, při výběru pachatelů státními žalobci a v soudním řízení. Skutkové podstaty podle trestního práva jsou totiž formulovány tak, že v kontrolní síti uvážnou pouze pachatelé snadno prokazatelných

činů. V podstatě homogenní vězeňská populace je v rozporu s heterogenitou skutkových podstat podle trestního práva, což není tím, že by se příslušníci vyšších vrstev společnosti nedopouštěli putativních trestných činů, nýbrž tím, že trestní právo není schopno jejich činy patřičně kvalifikovat. *Je tento fakt indikátorem skutečné funkce trestního práva?*

Labelling approach podrobil výzkumu i vytváření tzv. deviantní identity. Několikrát jsme již naznačili, že ne-kriminální populaci od populace kriminální neodlišují ani jednání, ani vlastnosti. Co je opravdu odlišuje, je to, že putativní jednání prvních se vyhnulo udání a odsouzení, zatímco jednání druhých bylo orgány evidováno (Schur, 1971; Lemert 1967). Přijetí deviantní identity je pak přímým důsledkem zásahu orgánů trestněprávní kontroly, přesně tak, jak se o tom zmínil již Tannenbaum. Nejde jenom o to, že se „mladí zloději ve vězení ještě příučí“, pro další vývoj osobnosti je důležité, jakým způsobem působí etikety „zločinec“, „propuštěný vězeň“ atd. Becker (1963, s. 30) označuje tyto etikety jako výrazy pro „master“, respektive „pivotal“ status, tzn., že mají stejnou informační hodnotu jako údaj o povolání u „normálních lidí“ (Lofland, 1969, s. 124). Umožňují totiž bezprostřední zařazení do společenské hierarchie, což je předpokladem každé smysluplné interakce. Zatímco etiketa „profesor“ vzbuzuje úctu, vyvolává etiketa „kriminální“ odpor a sociální distanci. Kriminální etikety **stigmatizují**, a proto se jejich nositelům drasticky zmenší šance legálních přístupů ke zdrojům obživy a k přístřeší (Steinert, 1976). I z tohoto důvodu je oprávněné považovat trestněprávní kontrolu nejen za výrobce kriminality, ale i za výrobce kriminální populace.

Bouřlivá recepce tohoto směru americké kriminologie se v tehdejší Německé spolkové republice odehrála na začátku 70. let. Německá recepce obohatila labelling approach z několika hledisek. Jedno z nich se týkalo problému moci. Americké příspěvky sice správně zdůraznily, že kriminalita není definicí deskriptivní, nýbrž definicí vyjednanou v interakci. Vzbudily při tom ovšem dojem, jako by měly všechny osoby podílející se na (soudní) interakci stejnou moc ovlivnit výslednou definici, která spočívá buďto ve zproštění obžaloby, nebo v naplnění určité skutkové podstaty s následujícím uložením trestu, ve svůj prospěch. To ovšem neodpovídá skutečnosti, neboť orgány sociální kontroly, počínaje policií a konče trestním soudem, právě jako orgány veřejné moci disponují převahou vůči ostatním zúčastněným (Keckeisen, 1974). Na druhé straně lze pozorovat, že se možnost příznivě ovlivnit výslednou definici vlastního chování značně liší v závislosti na sociálním statusu obžalovaného.

Němečtí kritičtí kriminologové posléze velmi rychle podrobili výzkumu veškeré orgány sociální kontroly. Analyzovali kontrolu neformální (kupř. veřejné mínění (Smaus, 1985)), zkoumali praxi oznamování trestných činů policii a policejní evidenci těchto udání (Kurzinger, 1978). Jako zúčastnění pozorovatelé sledovali práci policie v revírech, způsob produkce policejních statistik a jejich nepsaná pravidla, podle kterých předávají „případy“ státnímu zastupitelství (Feest & Blankenburg, 1972; Feest & Lautmann, 1971). Zkomána byla i práce tohoto zastupitelství: podle kterých

- opět nepsaných - pravidel zastavuje řízení a kdy předává případy soudu (Blankenburg, Sessar & Steffen, 1978; Kunz, 1980). Ve stadiu soudního řízení se opět soustředila pozornost na to, jak se psané abstraktní předpisy trestního práva hmotného i procesního vlastně vykládají.⁷

O těchto nepsaných pravidlech výkladu a uplatnění norem jsem se zmínila již v úvodu, kdy jsem upozornila na existenci tzv. bazálních vědomostí o adekvátní interpretaci situací a norem, které v praxi kontrolních orgánů obsahuje i velice subtilní povědomí o informálních mocenských strukturách. V tomto „instančním“ směru výzkumu se často uplatňoval výraz „second code“, ve kterém je obsaženo, že tato nepsaná pravidla jsou tak závazná, že se na jejich překročení reaguje sankcí.⁸

Výsledkem těchto výzkumů je empirická evidence selektivity postupů trestněprávní kontroly. Předpisy hmotného a procesního trestního práva jsou aplikovány takovým způsobem, že se vylučují všechny činy a všichni podezřelí pachatelé, kteří mají vyšší společenské postavení anebo alespoň splňují to základní společenské očekávání, že udržují trvalý pracovní poměr (Peters, 1973, s. 43). Trestní právo představuje kontrolní síť s velmi hrubými oky - většinou v ní zůstane viset jen společenská spodina, a to v rozporu s poznáním, že škoda, kterou tato vrstva svou kriminalitou způsobila, je nepatrná ve srovnání s putativní, tj. neodsouzenou kriminalitou bílých límečků, jakož i ve srovnání s ilegálním obohacováním se „normálních“ lidí na pracovištích a v obchodech atd., o škodách legálně připuštěných, jako je ničení přirozeného prostředí, ani nemluvě.

Tato příslovečná inefektivita trestního práva je známa i tradiční kriminologii, která se ovšem domnívá, že je pouze náhodným produktem a stejně tak nechtěná jako s ní spojená selektivita kriminalizované populace. Výzkumy však vedou spíše k závěru, že koncentrace pozornosti trestního práva na příslušníky spodních vrstev je jeho pravou funkcí: Trestní právo reprodukuje společenskou nerovnost tím, že spravuje její základy. Aby se společenská nerovnost (ať už se chápe jako rozdílné rozdělení statků, anebo jako funkcionální diference) udržela, musí se především reprodukovat i její široká spodní základna. Zatímco univerzity spravují populaci, která je vybrána k tomu, aby zaujala vysoké pozice ve společnosti, vybírá trestněprávní kontrola populaci, která má tvořit spodinu (Steinert, 1973). Tímto poznatkem se kritická kriminologie velmi vzdálila od přesvědčení tradiční kriminologie, že úkolem trestního práva je potlačovat kriminalitu. Paradigmatický převrat pak spočívá v poznatku, že jako kriminalita se (s malými výjimkami) označují trestné činy příslušníků spodiny, místo aby se mělo za to, že jen oni ke kriminalitě inklinují (Hess, 1986, s. 29-44).

---

⁷ Nejvýznamnější práci představuje Dorothee Peters (1973).

⁸ Autorem tohoto označení je Peter MacNaughton-Smith (1968, s. 189).

Symbolický interakcionismus

Byl druhým pramenem nového přístupu ke kriminalitě. Tento směr americké sociologie považuje **interakci** za svůj základní prvek. Odvolává se přitom na německé sociology Webera (1956) a Geoga Simmela (1954). Weber definoval jednání jako chování, kterému individua sama a jejich protějšky přisuzují určitý smysl. Stejným fyzikálním chováním se často připisuje třeba i protikladný smysl, naopak tentýž smysl lze vyjádřit různými způsoby. Sociologii jde právě o pochopení nebo rekonstrukci tohoto s chováním spojeného smyslu nebo významu, tj. o otázku, jakým způsobem její členové společnosti **interpretují**. V Americe vznikla skutečně průkopnická díla v oboru sociální psychologie⁹; vzhledem k významu, který tato teorie má, se někdy celé paradigma označuje jako interpretativní. Vliv na kriminologii měl hlavně sociální psycholog George Mead¹⁰, jehož žák Herbert Blumer (1969) tomuto směru později dal jeho dnes běžné označení. Symbolický interakcionismus sám ovšem není pouze výsledkem lineárního vývoje z teorie jednání, v kriminologii se s ním setkáváme hlavně jako s formou reakce jak na pozitivistické metody v sociologii, tak na strukturálně-funkcionální teorie (viz např. Wilson, 1970). Proti uplatňování pozitivistických přírodovědeckých metod v sociologii bylo uváděno, že předměty její analýzy, lidé i vědci samotní, interpretují a neustále přehodnocují svá chování sami, a to dokonce během sociologického pozorování. Je tudíž třeba se napřed ujistit o jejich interpretaci, popřípadě o jejich chápání – „Verstehen“; sociologický pozorovatel se stává, na rozdíl od přírodních věd, pozorovatelem druhého řádu. Zástupci symbolického interakcionismu podrobili strukturálně-funkcionální teorii zevrubné kritice, kupříkladu: že chápe společnost jako zvěčnělý předmět (reifikace), přestože je možná jen jako nepřetržitý sled mnohostranných interakcí; že svou neověřitelnou abstrakcí společnost nepřiměřeně zjednodušuje a zkresluje a že tím, jak vydává popisované jevy za pravdivé a jediné možné, nabývá sama normativního charakteru: společnost má být takovou, jakou se například Talcottu Parsonsovi (1953) jeví. K tomu také patří chápání deviantního chování jako jednání pro společnost dysfunkcionálního (Mertonův (1957, s. 139) příspěvek o normalitě, a dokonce funkcionalitě deviantního jednání musel zůstat strukturalismu cizí.)

Proto se přívrženci symbolického interakcionismu ve vlastním výzkumu snažili dokázat, že se život neřídí podle pevných norem, nýbrž že se skládá z nepřehledného množství zcela jedinečných situací. Tuto mnohostrannost lze nejlépe dokumentovat studiem situací, na místech, kam normální člověk, a tudíž ani normální nebo normativní strukturalista, nemá přístup – kupříkladu nudistické pláže, homosexuální bary, potratové kliniky, místa, kde se scházejí tuláci a alkoholici (viz např. Ball, 1970; Bittner, 1967; Zola, 1964). Tím nejenže úžasně obohatili znalost o všech možných

---

⁹ Například Charles H. Cooley (1864–1929), John Dewey (1859–1952), William I. Thomas (1863–1947).

¹⁰ Dílo základního významu představuje například Mead (1934). Pro kriminologii bezprostředně relevantní je jeho práce „The psychology of punitive justice“ (Mead, 1919).

způsobech jednání, ale hlavně prokázali souvislost deviantního jednání s jednáním „normálním“ nebo „morálním“. Deviantní jednání je přímo nezbytným předpokladem k tomu, aby se udržela fikce o jednání normálním a normativně předepsaném (Denzin, 1970; Douglas, 1970, 1971; Manis & Meltzer, 1972). Požadavek manželsky zplozených dětí je možno uchovat jen za cenu ilegálních anebo utajených potratů; jiné filtry si hledají fikce heterosexuality, nezávislosti na omamných látkách, poctivého daňového poplatníka atd. Jak říká Erving Goffman (1973, s. 23, 99), perfektní výstupy na jevišti života se připravují v zákulisí, kam je neoprávněným přístup zakázán.

Samozřejmě, že práce tohoto druhu charakterizuje určitá teoretická nedůslednost. Kdyby společnost opravdu nebyla více než agregátem jedinečných situací, pak by nemělo smysl tyto situace zkoumat a výsledky zveřejňovat.¹¹ Takovéto reflexe by neměly větší význam než reflexe v jednorázově nastaveném zrcadle. Ve skutečnosti jsou ještě i ty prazvláštní situace součástí určitých struktur a samy pevnými institucemi – i tuláci se musí na něco spolehnout. Autorům známým v kriminologii se nepodařilo pojmy „interakce“ a „struktura“ spojit, přesto přispěli k pochopení, že realita shrnutá v strukturalistických pojmech jako struktura, funkce, role atd. může existovat jen tehdy, když lidé jednají a svým jednáním reprodukuje přesně ta výchozí stanoviska, ze kterých jednají. Řeč existuje jen tehdy, když někdo mluví, role matky jen tehdy, když matka jedná atd.

Etnometodologie

Je třetím pramenem kritické kriminologie. Tímto termínem se označuje směr, který zkoumá formální struktury každodenních jednání. Etnometodologie se soustřeďuje na to, *jak-se-to-zařizuje*, když se kupříkladu „reprodukuje společenská nerovnost“ anebo „vychovává v duchu ideologie výkonu“; *jak-se-to-dělá*, kupříkladu „smlouvání“ nebo „zamilovanost“; *jak-by-se-to-dalo-udělat*, aby byl kupříkladu zachován patriarchát. Etnometodologické pomlčky v těchto otázkách zdůrazňují procesní charakter všeho jednání a práce na jeho interpretaci.¹² Na rozdíl od symbolického interakcionismu otázky tohoto druhu neslouží porozumění určitému

---

¹¹ Jak ukázal Anthony Giddens (1976, s. 39), lze stejnou kritiku uplatnit i vůči etnometodologii. Oba směry kritizují „normální“ vědu pro její tendenci k zevšeobecnování – přičemž samy zřejmě počítají s tím, že čtenář sám správně zevšeobecní jejich vlastní poznatky. Se stejnou „indiferencí“ k povaze vlastní činnosti se setkáváme u spisovatele a vědeckých pracovníků, které píše, že žena je biologii předurčena hlavně k tomu rodit a vychovávat děti.

¹² Bez doslovného překladu by nebylo možné zdůraznit, že se etnometodologové snaží odhalit „latentní“ vědomosti, které členové společnosti uplatňují při jednání prakticky jako jeho „gramatiku“, ne jako vlastní výrazivo. Například při analýze rozhodování právnických neškolených soudních porot v americkém soudním procesu jde (mimo jiné) o to, jakým způsobem porotci rozlišují mezi tím, *co se stalo doopravdy*, a tím, *jak se případ na oko jeví*; mezi „*what may be so but only for an expert and we aren't experts on the one hand, and what we know that you don't learn out of books on the other*“ (Garfinkel, 1967, s. 105; viz dále Smaus, 1985, s. 117).

smyslu, který jednájící svému jednání připisují, nýbrž objasnění spíše „technologické“ otázky, jak se lidé dokáží vůbec dorozumět anebo si porozumět (Weingarten, Sack & Schenkein, 1976, s. 13). Etnometodologie vychází z fenomenologické sociologie Alfreda Schutze (1967), a hledá proto vysvětlení hlavně v jazyku. Mezi jazykem a společností existuje přímá homologie. V jazyku je uloženo veškeré vědění o struktuře společnosti a stejně tak, jak porozumění jedné věty vyžaduje komplexní znalost jazyka a jeho gramatiky = struktury, spočívá porozumění jedné interakci na komplexní znalosti společenských souvislostí (Giddens, 1976, s. 121). Na druhé straně se jazyk skládá do značné míry z tzv. indexikálních výrazů, jejichž smysl se nám zjeví jen při znalosti okolností, v nichž je použit. Malá ukázka: zcela smysluplný výrok „pan profesor se ještě nevrátil“ obsahuje informaci jen pro toho, kdo všechno ostatní již ví. Přesnější definice indexikálních výroků zní: Jde o výroky, jejichž smysl posluchač pochopí jedině za předpokladu, že zná biografii mluvčího a má představu o jeho „životním zaměření“ a že tyto základní informace spojí s okolnostmi interakce, ve kterých je určitých výrazů použito (Garfinkel & Sacks, 1970, s. 323). Toto spojení mezi předpokládaným trvalým charakterem jednájícího nebo mluvčího a jeho aktuálním projevem dodává interakci „smysl“ nebo význam.¹³ Tento popis přesně vystihuje charakter kriminality jakožto chování, kterému je připisováno určité ohodnocení. Stejně fyzikální chování, které se navenek vymyká obvyklému jednání, se může v jednom případě posuzovat buď jako náhoda nebo nehoda, nebo jako výsledek určitého nátlaku, anebo jako trestný čin (McHugh, 1970). Z toho je patrné, že chování samo nerozhoduje o své kvalitě. Ta se posuzuje výhradně podle známých vlastností autora „činu“. Toto bazální¹⁴ pravidlo uplatňujeme samozřejmě v každodenních interakcích, kde nám je většina osob známa. Uplatňuje se ovšem i v interakcích, kde je osobní znalost účastníků vyloučena – například při soudních přelíčeních. Namísto konkrétního vědění o obžalovaných se pak uplatňují standardizované stereotypy představ, názorů apod. o určitých segmentech populace. Každý člen společnosti jakožto uživatel společného jazyka „ví“, od jakého druhu lidí se dá očekávat, že se budou angažovat v kriminálním jednání, každý „ví“, komu nelze důvěřovat, čeho je jaký druh lidí schopný. V zásadě stejných stereotypů používají i policisté, státní žalobci a soudci. Součástí těchto „každodenních teorií“ o kriminalitě je i celkem přesné ohodnocení mocenských vztahů různých segmentů společnosti ve vztahu k soudům, jinými slovy řečeno, spojitost definice kriminality s mocí (Smaus, 1985, s. 117). Etnometodologie dokázala ve velice obecné rovině, že kriminalita není jevem, který by

---

¹³ Již před vznikem symbolického interakcionismu v rámci sociální psychologie to doložila tzv. teorie atribučních procesů (viz např. Heider, 1958; dále Jones & Davis, 1965).

¹⁴ Tato bazální pravidla označuje Harold Garfinkel (1972, s. 14) jako „background understanding“; Cicourel (1972, s. 248) jako „basic rules“; Harvey Sacks (1972, s. 33) jako „rules of application“. Všechny tyto výrazy se vztahují ke „skrytým“ předpokladům smysluplné komunikace. Tito autoři při tom vycházejí ze Schutze, podle kterého jenom tyto implicitní konstrukty common-sensu umožňují intersubjektivitu, tj. lidskou společnost.

bylo možno podchytit „metodou doslovného popisu“, tj. deskriptivně, nýbrž jevem, který se neustále definuje a redefinuje „**metodou dokumentární interpretace**“ (Cicourel, 1968, s. 99; Garfinkel & Sacks, 1973).

Kritická kriminologie jako kritika společnosti

Shodným výsledkem všech analýz, ať v rámci etiketní teorie, symbolického interakcionismu, nebo entometodologie, je, že se etiketa „pachatel trestného činu“ přiděluje jenom občanům na nejnižším stupni společenské sociální struktury. Znovu zdůrazňujeme, že toto je jiný závěr, než že se jenom tato vrstva dopouští kriminality. Je celkem irelevantním si klást otázku, zda je tato koncentrace pozornosti trestního práva na nemajetnou a bezmocnou část společnosti, která je v rozporu s ideálem trestního práva jako stejného práva **par excellence**, záměrná, či nikoliv. Rozhodující je samotná její existence, a to přes všechny dosavadní pokusy trestní právo ve smyslu svého ideálu zreformovat. Francouzský strukturalista Michel Foucault (1975) na základě téměř dvěstěleté historie moderního vězeňství usuzuje, že tato selektivita je chtěná a že její funkce spočívá v reprodukci kriminální populace samotné. Znovu se dostáváme k přesvědčení, že pravým analytickým rámcem pro analýzu kriminality není jenom kriminální populace, ba ani celý systém trestněprávní kontroly, nýbrž vertikální struktura společnosti: *Trestněprávní kontrola se podílí na reprodukci společenské spodiny anebo marginálních vrstev obyvatelstva*. V tomto pojednání již nelze tezi dále rozvést.

Pozornému čtenáři ovšem neušlo, že tento závěr je smysluplný jen v rámci strukturální teorie, která byla ze strany interpretativního paradigmatu kritizována. Ani tuto diskusi zde nemůžeme rozvádět. Stačí upozornit na to, že německá recepce zavedením strukturálních pojmů „moc“ a „společenská nerovnost“ do analýzy kriminalizačních procesů původní americký přínos značně zmodifikovala. Podařilo se jí uspokojivě vyřešit problém vztahu mezi interakcemi a strukturou, mezi nutností neustálého reprodukování struktur a jejich současně existující závazností. Tematizování moci a společenské nerovnosti současně tuto kriminologii zradikalizovalo. Terčem společenské kritiky kriminologie již není „kriminální menšina“, nýbrž „normální většina“, která tuto výluku určitých členů provozuje. Na rozdíl od liberální etiologie kritická kriminologie společnosti „nevyčítá“, že sama zapřičiňuje kriminalitu ze strany marginálních skupin, nýbrž že selektivně jen tuto skupinu kriminalizuje, a navíc že tento proces zakrývá produkcí neadekvátních teorií. Tím navazuje částečně na tradici tzv. frankfurtské školy a na teorie sociálního konfliktu, které byly v kriminologii známý již předtím (např. Chambliss & Seidman, 1971; Turk, 1978).

Od 80. let se prý kritická kriminologie nachází v krizi. Zmiňme se alespoň o podstatě této krize: V této stati jsem se pokusila prokázat, že kritická kriminologie má charakter „transsituačního“ výzkumu. Přinesla například poznatky o chtěném

a konstruovaném charakteru kriminality, které nejenže zájmům každodenní praxe orgánů trestněprávní kontroly neodpovídají, nýbrž jim dokonce odporují. Není divu, že jak praktici, tak vědci, kteří nechtějí obývat „věže ze slonoviny“, se od kritické kriminologie odvracejí. První se vracejí do spolehlivé náruče etiologické kriminologie, jež jim jejich zkušenosti vrací ve formě uspořádaných poznatků, které jim umožňují kriminální populaci spravovat. Ti druzí se přiklánějí k „levému realismu“, který všechny poznatky o selektivitě kriminality hází za hlavu s poznámkou, že kriminalita je i tak negativní jev, proti kterému je třeba bojovat.¹⁵ Zda se vědec zajímá více o základní výzkum, nebo o pragmatické potřeby „praxe“, o tom rozhoduje jeho „Erkenntnissinteresse“. Etiologická kriminologie by už ale neměla být považována za teorii „kriminality“.

Literatura

- Ball, D. W. (1970). An abortion clinic ethnography. In: G. P. Stone, H. A. Farbermann (Eds.), *Social psychology through symbolic interaction* (pp. 196–206). Toronto: Ginn-Blaisdell.
- Baratta, A. (1982). *Criminologia critica a critico del diritto penale*. Bologna: Il Mulino.
- Beccaria, C. (1764). *Dei delitti e delle pene*. Milano: Coltellini.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in Sociology of Deviance*. Glencoe: The Free Press.
- Bittner, E. (1967). The police on skid-row: A study of peace keeping. *American Sociological Review*, 32(5), 699–715.
- Black, D. J. (1967). Production of crime rates. *American Sociological Review*, 32, 733–748.
- Blankenburg, E., Sessar, K., & Steffen, W. (1978). *Die Staatsanwaltschaft im Prozess strafrechtlicher Sozialkontrolle*. Berlin: Duncker und Humblot.
- Blumer, H. (1962). Society as symbolic interaction. In: A. M. Rose (Ed.), *Human behaviour and social processes. An interactionist approach* (pp. 179–192). Boston: Houghton Mifflin.
- Chambliss, W. J., & Seidman, R. B. (1971). *Law, order and power*. Menlo Park: Addison-Wesley.
- Chapman, D. (1968). *Sociology and the stereotype of the criminal*. London: Tavistock Publications.
- Cicourel, A. (1968). *The social organisation of juvenile justice*. New York: John Wiley & Sons.

---

¹⁵ K „levému realismu“ se přiklonili hlavně Jock Young ad. (Matthews & Young, 1986), a to, jak tvrdí informované kruhy, na nátlak Labour Party, která jim vyčetla, že přenechávají tak přitažlivé volební téma, jako je „boj proti kriminalitě“, konzervativní straně. Situace v německé kriminologii je nezměněna – státní kriminologické výzkumné ústavy se zabývají „příčinami kriminality“, zatímco kriminologové na univerzitách se (samozřejmě s výjimkami) zabývají „příčinami kriminalizace“ (viz Smaus, 1988; jakož i svazky 33–351 těchto vydavatelů).

- Cicourel, A. V. (1972). Basic and normative rules in the negotiation of status and role. In: D. Sudnow (Ed.), *Studies in social interaction* (pp. 229–258). New York: The Free Press.
- Darwin, C. (1859). *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*. London: John Murray.
- Denzin, N. K. (1970). Rules of conduct and the study of deviant behaviour: Some notes on the social relationship. In: J. D. Douglas (Ed.), *Deviance and respectability. The social construction of moral meanings* (pp. 120–159). New York, London: Basic Books.
- Douglas, J. D. (Ed.) (1970). *Understanding everyday life. Toward the reconstruction of social knowledge*. Chicago: Aldine Pub.
- Douglas, J. D. (1971). *American social order. Social rules in a pluralistic society*. New York: Free Press.
- Duster, T. (1970). *The legislation of morality: Law, drugs and moral judgement*. New York: Free Press.
- Empey, L., & Erickson, M. L. R. (1966). Hidden delinquency and societal status. *Social Forces*, 44(4), s. 546–554.
- Erikson, K. T. (1964). Notes on the sociology of deviance. In: H. S. Becker (Ed.), *The other side* (pp. 9–21). Glencoe: The Free Press.
- Feest, J., & Balnkenburg, E. (1972). Die Definitionsmacht der Polizei. Düsseldorf: Bertelsmann Univ.-Verl.
- Feest, J. & Lautmann, R. (Eds.). (1971). *Die Polizei: Soziologische Studien und Forschungsberichte*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Ferri, E. (1929). *Sociologia criminale*. Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese.
- FMV (Federální ministerstvo vnitra) (1992). *Kriminalita v ČSFR 1991*. Praha: Federální ministevstvo vnitra.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir. La naissance de la prison*. Paris: Gallimard.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Garfinkel, H. (1972). Studies of routine grounds of everyday activities. In: D. Sudnow (Ed.), *Studies in social interaction* (pp. 1–30). New York: The Free Press.
- Garfinkel, H., & Sacks, H. (1970). On the formal structures of practical actions. In: J. G. McKinney, E. Tirykian (Eds.), *Theoretical sociology. Perspectives and developments* (pp. 337–366). New York: Appleton-Century-Crofts.
- Garfinkel, H., & Sacks, H. (1973). Das Alltagswissen über soziale und innerhalb sozialer Stukturen. In: Arbeitskreis Biefelder Soziologen (Eds.), *Alltagswissen. Interaktion und Gessellschaftliche Wirklichkeit* (pp. 189–262). 2 bd. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Giddens, A. (1976). *New rules of sociological methods. A positive critique of interpretative sociology*. New York: Basic Books.
- Glueck, S., & Glueck, E. (1950). *Unraveling juvenile delinquency*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Goffman, E. (1961). *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Anchor Books.
- Goffman, E. (1973). *Wir alle spielen Theater. Die Selbstdarstellung im Alltag*. München: R. Piper.
- Gusfield, J. R. (1967). Moral passage: The symbolic process in public designation of deviance. *Social Problems*, 15(2), 175–188.
- Hart, H. L. A. (1951). The ascription of responsibility and rights. In: A. Flew (Ed.), *Essays on logic and language* (pp. 145–167). Oxford: Basil Blackwell.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. London: John Wiley & Sons.
- Hess, H. (1986). Kriminalität als Alltagmythos. Ein Playdoyer dafür, Kriminologie als Ideologiekritik zu betreiben. *Kriminologisches Journal*, 18(1), 24–44.
- Jones, E. E., & Davis, K. E. (1965). From acts to dispositions. The attribution process in person perception. In: L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 219–266). Vol. 2. New York, London: Academic Press.
- Keckeisen, W. (1974). *Die gesellschaftliche Definition abweichenden Verhaltens. Perspektiven und Grenzen des labelling approach*. München: Juventa-Verlag.
- Kitsuse, J. J., & Cicourel, A. V. (1963). A note on the use of official statistics. *Social Problems*, 11(2), 131–139.
- Kuhn, T. S. (1967). *Die Struktur wissenschaftlicher Revolutionen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kunz, K. L. (1980). *Die Einstellung wegen Geringfügigkeit durch die Staatsanwaltschaft, eine empirische Untersuchung in Kriminalpolitischer Absicht*. Königstein/Ts: Athenäum Verlag.
- Kurzinger, J. (1978). *Private Strafanzeige und polizeiliche Reaktion*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Lemert, E. M. (1967). *Human deviance. Social problems and social control*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Lofland, J. (1969). *Deviance and identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Lombroso, C. (1876). *L'uomo delinquente: studiato in rapporto alla antropologia, alla medicina legale ed alle discipline carcerarie*. Milano: Hoepli.
- Luhmann, N. (1973). *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplex*. 2. vyd. Stuttgart: Enke Verlag.
- MacNaughton-Smith, P. (1968). The second code. Toward (or away from) an empiric theory of crime and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 5(2), 189–197.
- Manis, J. G., & Meltzer, B. N. (1972). *Symbolic interaction. A reader in social psychology*. Second edition. Boston: Allyn and Bacon.
- Matthews, R., & Young, J. (Eds.). (1986). *Confronting crime*. London: Sage Publications.
- Matza, D. (1964). *Delinquency and drift*. New York: Wiley.

- McHugh, P. (1970). A common sense conception of deviance. In: J. D. Douglas (Ed.), *Deviance and respectability. The social construction of moral meanings* (pp. 61–88). New York, London: Basic Books.
- Mead, G. H. (1919). The psychology of punitive justice. *The American Journal of Sociology*, 23(5), 577–602.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Merton, R. K. (1957). *Social theory and social structure*. Glencoe: The Free Press.
- Parsons, T. (1953). *The social system*. Third edition. Glencoe: The Free Press.
- Peters, D. (1973). *Richterim Dienst der Macht*. Stuttgart: Enke Verlag.
- Popitz, H. (1968). *Über die Präventiwirkung des Nichtwissens. Dunkelliffer, Norm und Strafe*. Tübingen: Mohr (Siebeck).
- Rains, P. (1975). Imputations of deviance: A retrospective essay on the labelling perspective. *Social Problems*, 23(1), s. 1–11.
- Rubington, E., & Weinberg, M. (Eds.). 1968. *Deviance. The interactionist perspective*. London: Macmillan.
- Sacks, H. (1972). An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology. In: D. Sudnow (Ed.), *Studies in social interaction* (pp. 31–74). New York: The Free Press
- Sack, F. (1974). Definition von kriminalität als politisches Handeln: der labelling approach. In: Arbeitskreis Junger Kriminologen (Eds.), *Kritische Kriminologie*. München: Juventa.
- Sellin, T. (1951). The significance of records of crime. *The Law Quarterly Review*, 67(4), 489–504.
- Scheff, T. J. (1964). The societal reaction to deviance: Ascriptive elements in the psychiatric screening of mental patients in an Midwestern state. *Social Problems*, 11(4), 401–413.
- Schutz, A. (1967). *Collected papers I. The problem of social reality*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Schur, E. E. (1971). *Labelling deviant behaviour. Its sociological implications*. New York.
- Simmel, G. (1954). *Soziologie. Untersuchungen über die Form der Vergesellschaftung*. 4. vyd. Duncker & Humblot.
- Smaus, G. (1985). *Das Strafrecht und die Kriminalität in der Alltagssprache der deutschen Bevölkerung*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Smaus, G. (1988). Bemerkungen zum Stand der kritischen Kriminologie. In: G. Kaiser, H. Kury, H. J. Albrecht (Eds.), *Kriminologische Forschung in der 80er Jahren* (pp. 543–569). Bd. 35/2. Freiburg: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht.
- Steinert, H. (1973). *Der Prozess der Kriminalisierung. Untersuchungen zur Kriminalsoziologie*. München: Juventa.
- Steinert, H. (1976). Über die Funktionen des Strafrechts. In: *Festschrift für Christian Broda* (pp. 335–371). Wien: Europaverl.

- Sutherland, E. H. (1940). White collar criminality. *American Sociological Review*, 5(1), 1–12.
- Tannenbaum, F. (1938). *Crime and community*. New York: Columbia University Press.
- Taylor, I., Walton, P., & Young, J. (1973). *The new criminology. For a social theory of deviance*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Taylor, I., Walton, P., & Young, J. (1975). *Critical criminology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Turk, A. T. (1978). Law as a weapon in social conflict. In: C. R. Reason, R. M. Rich (Eds.), *The sociology of law. A conflict perspective* (pp. 213–232). Toronto: Butterworths.
- Von Liszt, F. (1905). *Strafrechtliche Vorträge und Aufsätze*. 2 Bd. Berlin: J. Guttentag.
- Weber, M. (1956). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr.
- Weingarten, E., Sack, F., & Schenkein, J. (Eds.). (1976). *Ethnomethodologie. Beiträge zu einer Soziologie des Alltagshandelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Wilson, T. P. (1970). Normative and interpretative paradigms in sociology. In: J. D. Douglas (Ed.), *Understanding everyday life. Toward the reconstruction of social knowledge* (pp. 57–79). Chicago: Aldine Pub.
- Zola, I. K. (1964). Observations on gambling in a lower-class setting. In: H. S. Becker (Ed.), *The other side* (pp. 247–260). Glencoe: The Free Press.